

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

Volkskunde im Ostalpenraum — Alpes Orientales II, Vorträge auf der II. Internationalen Arbeitstagung der Freien Arbeitsgemeinschaft für Ostalpenvolkskunde in Graz, Mai 1959 (*Acta alterius conventus de ethnographia Alpium Orientalium tractantis Graecii* 1959). Unter Mitwirkung von Fachkollegen aus Italien, Jugoslawien, der Schweiz und Österreich in Zusammenarbeit mit Sepp Walter herausgegeben von Hans Koren und Leopold Kretzenbacher. — Graz 1961. [Izdala:] Steirisches Volkskundemuseum am Joanneum [in] Institut für Volkskunde an der Universität Graz. Im Selbstverlag des Steirischen Volkskundemuseums. — 184 strani in neoštevilčene priloge.

Namen te vrste zbornikov je predvsem primerjava podatkov in dosežkov. Na področju ljudske kulture mora primerjava obseči vse tokove, ki so oblikovalno posegali v razvoj, in taki tokovi so pri količkah razvitih ljudstvih številni in obsežni. Že sam zbornik predavanj, ki ga imamo pred seboj, sega prav zaradi primerjave tudi daleč čez svojo geografsko mejo, zastavljeno v naslovu, Vzhodne Alpe. — »Vzhodne Alpe«? Da in ne. Da, če je prostor le eno izmed sredstev za razlago in če razumemo ta naslov le kot geografski imenovalec v sili, v čigar okrilju skušamo primerjalno zajeti nekaj skupnih problemov, ki jih zastavlja prostor, pri čemer pa se nam ugotovljeni »vzhodnoalpski« kulturni činitelji vraščajo v med seboj enakopravne narodne kulture. — Ne, če naj bi činitelj prostor prevladal nad drugimi in ustvarjal neko zaokroženo geografsko kulturno celoto, pri čemer naj bi pojem geografske kulture nadkrilil pojem narodnih kultur. — Prvotna zamisel posvetovanj je zastavila vprašanja bolj v prvem, pozitivnem smislu: pod naslovom prostora se skriva problem substrata in kontinuitete, problem okolja in problem vplivov med sosedji. Za precejšen del tega prostora bi kazalo dodati še problem o vplivih prvotne razširjenosti slovanske naselitve, čeprav se na področju etnografije rešitve gotovo ne ponujajo same od sebe. Tudi v izvedbi prevladuje — kljub poudarku na sorodnih potezah, ki je v taki zvezi razumljiv — trezno ocenjevanje činitelja Vzhodne Alpe kot stikališča in enega izmed razvojnih činiteljev, ne kot čarobnega kotla, v katerem bi se bili vsi elementi pretopili v novo, enotno maso. Obenem s podobnostmi se začenjajo kazati tudi obrisi razlik, kjer jih morda ne bi vnaprej pričakovali, tako ob navidezno nepomembnem vprašanju o ravnanju z ekshumiranimi lobanjami (gl. niže).

Kljub temu se zdi, da je začrtani geografski okvir primerjave postal kmalu pretesen, vsaj za potrebe slovenske etnografije, ki ima v Evropi privilegij, da obdeluje prav posebno bogato stižno področje tako glede pokrajine (Alpe, Jadran, Kras, Panonija) kot glede etničnih elementov (Slovani, Romani, Germani, Madžari in relativna bližina orientálnih kultur). Funkciji Slovencev v tem stiku bi danes morala ustrezati poudarjena vloga slovenskih družbenih ved v mednarodnih primerjalnih znanostih, kakor v gospodarski in družbeno-pravni zgodovini, posebej pa na področju ljudskih kultur. Potem ko je pobuda z alpskim področjem pokazala določene sadove, bi kazalo računati z razširitvijo perspektiv, seveda v okviru realnih možnosti. Morda bi bila priložnost, ko se bo obhod simpozija povrnil v Ljubljano? Seveda je vprašanje »ali« in »kako« še stvar zrelega premisleka.

S slovenskega gledišča je zamisli primerjalnih posvetovanj in ustreznih zbornikov že po sedanjem stanju treba šteti v prid, da ni samo omogočila širšega razgleda našim delavcem na teh področjih, marveč da utegnejo sčasoma take zamisli onemogočiti iz nevednosti ali namere izvirajoče ignoriranje Slovencev v tuji primerjalni literaturi nekaterih panog. V tem pogledu kaže drugi zbornik o etnografiji Vzhodnih Alp nedvomno nekaj uspehov, v kolikšni meri, bo moč delno razbrati tudi iz naslednjega kratkega pregleda.

Milovan Gavazzi, Zagreb (*Die Reichweite der ostalpinen Kultureinflüsse auf die benachbarten Gebiete Südosteuropas*) razlikuje tri tokove alpskih kulturnih vplivov na hrvaško in bosansko ozemlje: severno-jadranski, dinarski in severo-hrvaško-slavonski. Za vsakega izmed njih navaja — zdaj določneje, zdaj bolj hipotetično — po nekaj pojavov, ki jim pripisuje alpski izvor, ali vsaj zvezo z Alpami, delno zaradi naravnih vplivov, delno zaradi pradačnih etnografskih posebnosti teh krajev. Do nadrobnega kartiranja vsakega izmed teh pojavov za širšo okolico so ta dognanja ali domneve predvsem pobuda za razmišljanje. Ali so na primer fantovščine res tako specifično »alpski« pojav in če so — zakaj? In kočnice? Opasanje kulturnih objektov je znano tudi za Makedonijo, prav gotovo brez zveze z alpsko kulturo. Medtem ko pri slikah na steklo najbrž res lahko govorimo o tokovih, je tak okvirno uporabljen izraz (*Kulturströmen*) za nekatere druge pojave varljiv, kakor na primer za analogije v pastirstvu, pri katerih gre lahko za skupne usedline, ki jih je posredoval vlaški element. Vendar ni pravično soditi o posameznostih kratkega informativnega pregleda; treba je bolj naglasiti, da je avtor očitno zajemal iz svojega polnega znanja, pokazal probleme, nakazal rešitve in vzbudil željo, naj primerjavo v tej smeri še razvija. Na področje slovanske primerjalne etnografije prehaja Evel Gasparini, Benetke (*I villaggi binari e le «Moieties» nelle tradizioni popolari slave*). V dvovrstnih vaseh različnih predelov slovanske naselitve opaza pisec pojav eksogamije: zakon je dopusten le med prebivalci različnih hišnih vrst; posamezna vrsta je tedaj nekaj ženitni »razred«. Taki razredi so v primitivnih deželah najbolj pogostni v malih agrarnih skupnostih z materinskim sorodstvom, pri čemer lahko nastajajo eksogamne fratrije, ki jim etnologi pravijo »moieties«. Eksogamni razredi so starejši od rodu, osnovanega na sorodstvu po očetu, ki je le prevzel eksogamijo in tako obnovil staro »moieties«. Pojav eksogamije, ki ne upošteva le bližnjih stopenj krvnega sorodstva, marveč izključuje od medsebojnega sklepanja zakonov vse pripadnike neke širše skupine (bratstvo, skupna slava), je slovanska posebnost. Temu na drugi strani ustreza običaj, da si člani neke rodbine redoma izbirajo ženo v neki stalni drugi rodbini, to je v svaštvu (odtod svatje). Dvovrstno obliko vasi izvaja avtor iz naselitve dveh eksogamnih skupin. Taka vas torej ni rezultat kolonizacije v fevdalni dobi, posebno ne germanske, ker so pravilne starejše teze, ki imajo obcestno vas za slovansko in ker Germani niso poznali »moieties«. — Primerjalni material je lep, ideje bogate in mikavne v enaki meri kot so drzne in žal mestoma neurejene, večkrat pretirano tvegane (na primer primerjava Zirovnice ali Bitenj z nekimi ruskimi vasi). Meitzenove misli so nakazane v napak poenostavljeni obliki. Razprava ne prepričuje, ker niso pritegnjene agrarno-zgodovinske metode (predvsem konkretno prijemljivi razvoj naselitenih oblik in njihovih vzrokov) niti na primer položaj županov. Ostaja pa vtis, da so opaženi pojavi vredni razlage, da za vsem skupaj utegne tičati zelo zanimiva vzročnost, ki je k njenemu začetnemu spoznavanju avtor duhovito prispeval. — Primerjava pripovedk o razmejitvenem teku pri Slovencih in Hrvatih na eni strani in pri Ladincah na drugi, ki jo daje Ivan Grafenauer (*Der slowenisch-kroatisch-ladinische Anteil an der Grenzlaufsage und dessen Bedeutung*) je pri nas v širšem okviru že znana iz drugih avtorjevih del. — Običaj setve v krožnik ali drugo posodo, ki se v Evropi pojavlja ob različnih terminih v letu, opaza Niko Kuret (*Die Adonisgärtlein Sloweniens*) tudi pri Slovencih kot večidel nedaven, pokrajinsko različen učinek sosednih vplivov; le v manjši meri je

moč govoriti o starejši rabi in o prvotnem skupnem izvoru s Hrvati. Primerjava je zanimiva predvsem kot primer razmeroma novih tokov, sicer pa je opozorilo na težave, ki jih raziskavi takih običajev stavlja pomanjkanje primerjalnega gradiva. — Gaetano Perusini, Videm (Sopravvivenze e modificazioni di usi e tradizioni popolari nelle valli dell'Isonzo dal '500 ad oggi) primerja Nicolettijev opis Tolmincev s tem, kar je sicer znanega o podobnih običajih bližnjih »furlanskih« Slovencev, čemur priključuje Milko Matičetov še primerjavo z drugimi Slovenci. Dodali bi predvsem opozorilo na borbo za pravice (k čemur bi razen uporov lahko primerjali tudi nekaj splošnih potez, ki jih v tej zvezi omenja Valvasor) in posebej na pomen živine in naklonitev sorodstva (dari) v ženitno-imovinskem pravu. O tem sem v SE VI/VII navedel nekaj gradiva, ki kaže na posebne slovenske običaje, kakršne navaja tudi Nicoletti. — Običaj, da se lobanja ob prekopu groba ekshumira, popiše in poslika, je po opisu Ernsta Burgstallerja, Linz (Schädelbeschriftung und — bemalung in den österreischischen Alpenländern) v Avstriji omejen na nekaj ožjih območij starejše bavarske kolonizacije, medtem ko se na Koroškem pojavlja ponovni pokop v prtiček zavite lobanje, ki je sicer najbolj razširjen na Balkanskem polotoku. — Navidezna lokalna kurioziteti dobiva v tej primerjavi širši pomen. Manj presega vsaj za zdaj okvire lokalne zanimivosti tlakovanje prostorov z živalskimi kostmi, ki ga opaža isti avtor (Die Knochefussböden in Oberösterreich) za kraje južno od Linza. — Oskar Moser, Celovec (Stand und Bedeutung der Scheunenforschung im Ostalpenraum) ugotavlja, da je raziskava gospodarskih poslopij, posebno skednjev, še malo razvita. Skednji-hlevi so po njegovem mnenju skupna značilnost tega prostora s tem, da na zahodu od ločnice Dachstein—Krške Alpe—zahodne Karavanke stoji zgradba vzporedno s pobočjem, vzhodno pa pravokotno nanj. Ob tem postavlja kot problem nadaljnjo razširjenost tega pojava proti jugu, kakor tudi razširjenost očitno starinske vrhhlevne hiše. Nekatere, posebno velike oblike skednjev-hlevov so po zanimivi avtorjevi domnevi utegnile biti prvotna značilnost tistih fevdalnih dvorov, ki jih listine imenujejo *curtes stabulariae*. — Omejitev na skednje bo težko pripomogla do polnih rezultatov; proizvajalne posebnosti so premalo upoštevane in slovenska literatura žal popolnoma puščena vniemar, toda v bistvu so izvajanja dragocena. — Kot uvod h skioptičnemu predavanju je bil zasnovan spis Roberta Wildhaberja, Basel, o Graubündenu (Volkskultur in Graubünden). Osnovna misel: zaporedna kolonizacija različnih ljudstev in sploh usedanje zaporednih kulturnih plasti je ustvarilo v tej deželi svojevrstno kulturno celoto. Osnovna avtorjeva razlaga te ljudske kulture je v bistvu — historična, mnogo bolj in uspešneje kot je to sicer običajno. — Pomemben prispevek k primerjalni raziskavi planinskega gospodarstva daje Vilko Novak (Die Stellung des Alpwesens in Slowenien zwischen dem germanischen und romanischen Raume). Osnovno tezo povzema takole: v stvarnem in jezikovnem pogledu prevladujejo romanski vplivi z juga in zahoda, po pravni ureditvi pa so slovenske planine bolj povezane z germanskim prostorom. K osnovnemu prijemu se vprašujem, ali ni morda pojem Romanov nekoliko pretog in ali ne bi kazalo dati večjega poudarka tradicijam, ki utegnejo segati še na predrimске staroselce. Vprašanje je tudi, ali pri sedanjem stanju raziskav omejitev na planine dopušča poln prijem živinorejske problematike (kakor jo je na primer, čeprav z nesprejemljivimi rezultati in v drugi zvezi, skušal obdelati Peisker). Težišče Novakovih izvajanj je na skrbno zbrani in pomembni terminologiji, ki je v taki primerjavi dejansko prvo orodje. Morda bi kazalo upoštevati tudi skupinske nazive za živino (čreda, trop, nuta, kornar, čap). Opozoriti bi bilo nadalje na različne oblike sezonske paše, ki dajejo različne rezultate glede pravne ureditve (razlika med zakupnimi pašniki in pašniki s trajnimi upravičenci). Problemov se postavlja mnogo. Kolikor je moč v kratkem referatu, jih je avtor dobro načel in v okviru zastavljene naloge tudi prišel do rezultatov. V mednarodnem obsegu razširjena primerjava te vrste bi tudi za Slovence lahko nudila nadaljnje možnosti za raziskavo etnografskih

momentov v gospodarski, naselitveni in posebej družbeno-pravni zgodovini. — Čeprav obravnava samo po sebi nepomemben, v bistvu baročni kulturni običaj, prihaja Sepp Walter, Gradec (Weststeirischer Fronleichnamsschmuck) do nekih zaključkov: območje običaja se ujema s starolavantinskim ozemljem, predvsem pa je zanimiva nakazana zveza med takimi, razmeroma novimi običaji in poganskim čaščenjem studecev.

Po širini problemov in po kvaliteti obdelave se prispevki seveda dokaj razlikujejo, v splošnem ne na škodo slovenskih avtorjev, ki imajo nedvomno že to prednost, da zaradi jezikovnega znanja obvladujejo lahko mnogo širše območje literature. Če zaradi te svoje prednosti in ustrezne slabosti svojih inozemskih kolegov le-tim govore in pišejo v kakem drugem jeziku, si za bodoče obetamo, da se bodo začeli tudi z drugih plati — vsaj v znak dobre volje — v zborniku posluževati tudi kakega drugega, ne le lastnega jezika.

Sergij Vilfan

Alpes orientales [III]. Acta tertii conventus de ethnographia Alpium Orientalium tractantis. Desertinae, Helvetia, ab 28. VIII. 1961 ad 2. IX. 1961. Redegit Robert Wildhaber. Basileae 1961.

Zbornik, ponatis iz Schweizerisches Archiv für Volkskunde 57, prinaša šest referatov s tretjega zborovanja vzhodnoalpskih etnologov v retoromanski vasi Mustèr — Disentis. Dodan mu je urednikov predgovor v nemščini, retoromanščini, italijanščini in slovenščini, iz katerega izvemo, da je bil eden namenov tega posvetovanja tudi, seznaniti udeležence z retijsko Švico. Zato je pričujoči zbornik najdrobnejši med dosedanjimi (55 strani besedila). Žal ni v njem prispevkov o tvorni kulturi, za nas pa je razveseljivo, da jih je kar polovica — slovenska, kar dokazuje z drugimi spisi tega značaja, da smo v zadnjih letih dokaj storili za preučevanje alpske plasti naše ljudske kulture. Doseženi uspehi nam dokazujejo, da se le s takim nadrobnim preučevanjem vedno bolj bližamo neki začasni in relativni zaokroženosti (ki naj nadomešča nedosežno »popolnost«) poznavanja enega izmed območij naše ljudske kulture in njenih prvin. S tem pa prispevamo tudi k spoznanju celotne alpske ljudske kulture, pri čemer smo pogrešali mi in drugi prav naš delež, naše zveze z ostalimi sosednimi deželami. Nujno potrebno je le, da ta raziskavanja pospešimo in poglobimo v vseh smereh ter jih razširimo tudi na panonsko in sredozemsko območje. Zato pa je med drugim potrebno, da se našim strokovnjakom, ki imajo o teh vprašanjih kaj povedati, vsestransko omogoči udeležba na takih posvetovanjih.

Najobsežnejša je prva razprava Leza Uffer o pravljičah, pravljičarjih in zbiralcih pravljič v romanski Švici (str. 129—147). Pomembni zbiralci označuje vzroke in pogoje, zaradi katerih je ustno izročilo v retijski Švici tako obilno in živo, in sestavno zbiranje pravljič od 1870 dalje; obširno pa poroča o svojem zbirateljskem delu, začetem 1936 na pobudo zürškega romanista Jakoba Juda. Po oznaki pripovedujočega vaškega občestva in retijskih pravljičarjev ter njih družbenega pomena posveča avtor tehtne besede motivom in slogu retijskih pravljič.

Ivan Grafenauer, naš vneti raziskovalec slovensko-retijskih stikov, je spregovoril na retijskih tleh o »starosadilskem-h tonskem zagovoru zoper kačji pik v Švici in Sloveniji« (str. 148—152). Primerja retijski zagovor »Gäge-w-Wurmenbis« v zapisu M. Sooderja, švabski zagovor zoper sušenje kakega telesnega dela ali sušico in dva staronemška zagovora s slovenskim zagovorom »Zoper navadno oteklinco« (Strekelj, SNP III, št. 5174), ki je po Grafenauerju (Narodopisje Slovencev II, 27), »kolikor doslej vemo, najstarejše slovensko pesemsko besedilo«. Na koncu navaja avtor tudi zagovor zoper oteklinco iz Ziljske doline.

Niko Kuret obravnava »Božični čok pri Slovencih« (str. 153—159), o katerem obeta obširno študijo. Dopolnjuje Valvasorjevo poročilo o zažiganju panja v sev. Istri in tržaški okolici s podatki iz drugih krajev pri nas in v